Mincer, Wiesław / cd. / W. M.

Posiedzenia naukowe Zespołu Historii Nauki XIX wieku

Kwartalnik Historii Nauki i Techniki 17/4, 805-808

1972

Artykuł umieszczony jest w kolekcji cyfrowej Bazhum, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych tworzonej przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego.

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie ze środków specjalnych MNiSW dzięki Wydziałowi Historycznemu Uniwersytetu Warszawskiego.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

MUZEUM HISTORII POLSKI

UNIVERSITAS VARSOVIENSIS

znaleziono nazwisk ich właścicieli. Przypuszczalnie wszystkie te biblioteki uległy rozproszeniu.

Dr Grzybowski zwrócił uwagę zebranych na fakt, że duży procent literatury religijnej w zbiorach mieszczańskich mógł być wynikiem dziedziczenia książek tego typu, które traktowano jako pamiątki rodzinne. Nie wiadomo jednak w jakiej mierze były one czytane.

Mgr Rutkowski zainteresował się możliwością porównania księgozbiorów mieszczan z różnych miast Polski. Dotąd jednak nie prowadzono badań w tym zakresie.

Ogromny materiał zebrany przez referentkę stanowi pierwszorzędne źródło do badań nad świadomością mieszczańską tego okresu. Nie pozwala na wyciąganie wniosków zbyt ogólnych ze względu na swą fragmentaryczność.

Małgorzata Trzcińska

POSIEDZENIA NAUKOWE ZESPOŁU HISTORII NAUKI XIX WIEKU

Na spotkaniu naukowym Zespołu Historii Nauki XIX w., które odbyło się 1 marca 1972 r., mgr Henryka Hołda-Róziewicz wygłosiła referat pt. *Przyroda i społeczeństwo w koncepcjach Ludwika Krzywickiego.* Referentka przedstawiła wyniki swych studiów nad całościową wizją świata uczonego, inwentaryzując fundamentalne tezy jego światopoglądu. Po wyliczeniu trudności, na jakie napotykała w swych badaniach (autor bowiem nigdzie nie sformułował w tym względzie swego *credo*), stwierdziła, iż w obfitej publicystyce i rozprawach naukowych z lat 1884—1905 można znaleźć fragmenty dotyczące podstaw jego światopoglądu. Wypowiedzi te są niejednokrotnie niejasne, nawet kontradyktoryczne, niemniej układają się — według niej — w obraz powszechnego stylu myślenia ludzi II połowy XIX w. — tej epoki rozkwitu nauk przyrodniczych, silnych wpływów Darwina i Haeckla, Marksa i Morgana oraz dominacji szeroko pojętych tradycji pozytywistycznych.

Jako główne zasady przekonań Krzywickiego mgr Hołda-Róziewicz wyliczyła: monizm przyrodniczy, ewolucjonizm typu Spencerowskiego czyli rządzące całym bytem prawo stawania się, determinizm obejmujący tak świat przyrody nieorganicznej, organicznej, jak i społecznej, historyzm, naturalizm i scjentyzm.

Wszystkie wymienione założenia referentka ilustrowała bogatym materiałem empirycznym. Obok tych kwestii zasadniczych nieco uwagi poświęciła również polemikom Ludwika Krzywickiego z koncepcjami mechanistycznymi i organicystycznymi oraz z wyznawcami darwinizmu społecznego. Kończąc swój przegląd przyjętych przez uczonego pryncypiów w kwestiach dotyczących przyrody i społeczeństwa, referentka zwróciła uwagę, że nie wyróżniają one uczonego zbytnio z rzędu innych przedstawicieli nauk społecznych II połowy XIX w. Zadziwiające do dziś swą przenikliwością są głównie egzemplifikacje tych założeń na konkretnym materiale. Przyjęcie kategorii światopoglądu za jednostkę badania, pozwoliło referentce wyjść poza tradycyjne podziały nauk społecznych i spojrzeć na dorobek Krzywickiego we wszystkich podjętych przez niego dyscyplinach jako na obiektywizację wspomnianych założeń zasadniczych.

W obszernej dyskusji wzięli kolejno udział: dr F. Bronowski, prof. dr E. Geblewicz, prof. dr M. H. Serejski, mgr W. Mincer, dr H. Dylągowa, mgr W. Grębecka, dr J. Żurawicka, mgr T. Długokęcka. Dyskusja skupiła się wokół następujących zagadnień: konieczność i przypadek w historii, rola wybitnych jednostek w dziejach, stosunek Krzywickiego do marksizmu, znaczenie przypadku, według Krzywickiego, w społeczeństwach rodowych i terytorialnych oraz

w związku z tym problem praw statystycznych, jego teoria postępu. Interesowano się także wypowiedziami uczonego na temat środowiska naturalnego człowieka.

*

Na następnym posiedzeniu, które odbyło się 22 marca 1972 r., referat *Źródła teorii doboru w darwinizmie* wygłosiła mgr Wanda Grębecka.

Autorka wskazała, że już współcześni zarzucali Darwinowi plagiat, zarzut ten od 1859 r. bywał często stawiany — powtarza się go nawet niekiedy dziś. Problem priorytetu jest dla autorki zagadnieniem mało istotnym, ważnym jest natomiast, że ostatecznie zwyciężył ewolucjonizm, którego jednym z etapów jest darwinizm. Autorka omówiła metodologiczne założenia teorii Darwina, zwracając uwagę na fakt, że Darwin przełamał dotychczas istniejący układ dwóch tez: natura ma budowę gatunkową, to co jest stałe — to jest gatunek; odrzucając tezę drugą. Poprzednicy Darwina zajmowali się prawdopodobnie filogenezą — nie pytano natomiast o mechanizm ewolucji, na którym on dopiero skupił swoją uwagę. Za najważniejszą w darwinizmie autorka uznała teorię doboru. Omówiła postawę empiryczną i monizm biologiczny tego myśliciela. Wśród źródeł jego poglądów wymieniła osiągnięcia zoogeografii oraz praktyki rolnej, wspominała także o wpływie Malthusa na darwinizm.

W dyskusji wzięli kolejno udział: prof. E. Olszewski, dr F. Bronowski, prof. M. Serejski, mgr W. Mincer, mgr T. Długokęcka, mgr H. Hołda-Róziewicz. Omawiając sprawę prekursorstwa i priorytetu Darwina zwracano uwagę na sprawy zbieżności w czasie pewnych teorii, zagadnienia nowości i oryginalności w ich stosunku do interpretacji istniejącego materiału. Zwrócono uwagę na konieczność rozróżnień terminologicznych „priorytet", „oryginalność", jak również etapów pracy naukowej: postawienia problemu, zebrania materiału i sformułowania teorii. Rozważano nadto zagadnienie stosunku pomiędzy myślą społeczną a biologiczną.

Wiesław Mincer

*

Na kolejnym posiedzeniu Zespołu, w dniu 19 kwietnia 1972 r., mgr Teodozja Długokęcka wygłosiła referat *Naukowe podstawy wzajemnych związków między biologią a historią w XVII i XVIII w.* Jest to dalszy fragment większej pracy prelegentki na temat *Ewolucjonizm w polskiej myśli historycznej pozytywizmu warszawskiego w latach 1866—1885,* dyskutowanej już dwukrotnie na posiedzeniach Zespołu.

Chcąc wykazać podobieństwo zadań badawczych biologii i historii autorka zwróciła uwagę na: historyczny charakter przedmiotu badań w biologii (np. w procesach embriologicznych — historia rozwoju ontologicznego zwierząt i roślin, w procesach paleontologicznych — historia rozwoju różnych typów form biologicznych w różnych okresach geologicznych) oraz na historyczny charakter biologicznych teorii ewolucji. Zbieżnym punktem w badaniach tych dwu dyscyplin jest m.in. badanie rozwoju populacji form biologicznych i rozwoju form organizacji życia społecznego w czasie i przestrzeni, analogie w poglądach na proces dziejowy (konieczność poszukiwania czynników decydujących o rozwoju populacji zwierząt i roślin oraz społeczeństw ludzkich), wreszcie populacyjny sposób ujęcia badań naukowych w biologii i historii (konieczność wykrycia prawidłowości określających rodzaj związków między osobnikami, grupami, populacjami, narodami).

Jednym z przejawów podobieństwa w badaniach biologów i historyków omawianego okresu było zainteresowanie uniformitarianizmem jako metodą prowadzącą do wyjaśnienia przebiegu procesu zarówno rozwoju społecznego jak i rozwoju form biologicznych. Eksponowano głównie wartość poznawczą podstawowych postulatów metodologicznych, a mianowicie: naturalizmu, gradualizmu, aktualizmu, historycyzmu i ewolucjonizmu. Zasady uniformitarianizmu pozwalały na określenie czynników decydujących o dynamice procesów i o układzie elementów składających się na strukturę procesu. Jednocześnie wskazywały one podstawowy materiał badawczy i metodę najskuteczniejszej analizy. Historycyzm i ewolucjonizm doprowadziły w konsekwencji do wykrycia mechanizmów przebiegu procesów. Ewolucjonizm zwłaszcza pokazał możliwości wykrywania i zastosowania praw o najwyższym kwantyfikatorze ogólności wobec czynników działających w okresach przełomów w organizacji społeczeństw i w populacjach biologicznych.

Po referacie w dyskusji zabierali głos: prof. M. Serejski, dr F. Bronowski, mgr W. Grębecka. Koncentrowały się one wokół kilku problemów, a mianowicie: 1) oznaczenie miejsca geologii w naukach przyrodniczych XVII—XVIII w., 2) zbieżność czy niezależność wyników badań Turgota i Buffona oraz ewentualne ustalenie pewnych współzależności lub wpływów między uczonymi, 3) czy i jaki związek istnieje między pojęciem „ewolucja" i „postęp" w naukach przyrodniczych. Ponadto czyniono pewne sugestie i uzupełnienia dotyczące ustawienia i samej interpretacji problemu, dopominając się o szersze omówienie tematu od strony nauk społeczno-historycznych (np. stanowisko Staszica), o podkreślenie korelacji zachodzącej między psychologią a historią, zwłaszcza w XVIII w. Wybiegając poza ramy tematyczne referatu podjęto próbę analizy i porównania związku biologii z historią w XIX w.

cd.

*

Na posiedzeniu w dniu 10 maja 1972 r. referat *Początki międzynarodowej organizacji historyków nauki* wygłosiła mgr Wanda Osińska.

Temat został ujęty przez autorkę w 4 punktach: a) dotyczył „prehistorii" zagadnienia, klimatu naukowego, zainteresowań historyczno-naukowych tego okresu; b) początków prac z uwzględnieniem struktury organizacyjnej; c) zainteresowań historią nauki w Polsce i na tym tle działalność grupy polskiej; d) ukierunkowania współcześnie prowadzonych prac — powiązań z UNESCO i innymi organizacjami międzynarodowymi.

W punkcie pierwszym referentka zwróciła uwagę na narastające w XIX w. zainteresowania historią farmacji, medycyny, matematyki; zainteresowania te były wcześniejsze niż badania nad historią nauk społecznych czy humanistycznych. Omówiona została również problematyka historycznonaukowa kongresów międzynarodowych, zwłaszcza kongresów historycznych i filozoficznych. W referacie zwrócono też uwagę na powstające w końcu XIX w. czasopisma specjalistyczne i zawartą w nich tematykę historycznonaukową, jak również na wydawnictwa z historii nauki o charakterze encyklopedycznym. Następna część referatu zawierała informacje o działalności Międzynarodowego Komitetu Historii Nauki, następnie Międzynarodowej Akademii Historii Nauki i wreszcie Międzynarodowej Unii Historii Nauki (od 1947 r.), działającej w dwóch sekcjach: historii nauki i filozofii nauki. Część trzecia dotyczyła spraw polskich. Autorka rozpoczęła omówienie ich od Brożka, uważanego za „ojca historyków nauki", następnie przeszła do okresu oświecenia. Systematyczne badania nad dziejami

nauki, głównie przeszłością medycyny i matematyki, przyniósł jednak dopiero wiek XIX. Słabiej rozwijały się prace nad historią nauk przyrodniczych czy humanistycznych. Zwrócono uwagę na działalność towarzystw naukowych i Kasy im. Mianowskiego.

Z powodu dużej ilości zgromadzonego materiału i ograniczonego czasu zebrania, punkt czwarty referatu nie został już omówiony.

W dyskusji zabierali kolejno głos: prof. E. Geblewicz, prof. M. Serejski, dr F. Bronowski, mgr W. Mincer, A. Biernacki, mgr M. Władyka, dr J. Róziewicz. Dotyczyła ona m.in. następujących zagadnień: 1) kontaktów naukowych pomiędzy zaborami w XIX w., 2) rozumienia w XIX w. terminu „nauka" i ówczesnych dyskusji nad tym problemem, 3) stosunku historii poszczególnych nauk do historii nauki w ujęciu rozwojowym — zagadnienia przekształcenia dziejów poszczególnych dyscyplin w „integracyjną" historię nauki, 4) zainteresowań historycznonaukowych w poszczególnych dyscyplinach, 5) powiązań historii nauki z historią kultury i stosunku historii nauki do historii idei naukowych.

W. M.

POSIEDZENIA KONWERSATORIUM NAUKOZNAWCZEGO

Na kolejnym posiedzeniu Konwersatorium Naukoznawczego, które odbyło się dnia 19 kwietnia 1972 r., doc. Zygmunt Poniatowski wygłosił referat *Religioznawstwo — stara czy nowa dyscyplina?*

Pewien kłopot — zarówno za granicą jak i w Polsce — sprawia sama nazwa prezentowanej dyscypliny: religioznawstwo, religionistyka, religiologia, wiaroznawstwo? Zdaniem prelegenta najbardziej prawidłowe i adekwatne jest określenie religioznawstwo. Wiele do myślenia daje fakt, że np. w języku angielskim problematyką religioznawczą oznaczają nazwy: „religia porównawcza", „historia religii" równocześnie z nazwami „studia nad religią" lub „studia naukowe nad religiami". Podobnie jest w języku francuskim i włoskim. W Związku Radzieckim występowało określenie „historia religii i ateizmu" lub „ateizm naukowy", dopiero od niedawna spotyka się sformułowanie „religioznawstwo". Obserwowana w nazewnictwie wymienność określeń „historia religii" i „religioznawstwo" jest zrozumiała, historia religii bowiem była dziedziną najwcześniej i najbardziej rozbudowaną oraz — z punktu widzenia naukowego — najbardziej wnikliwie przebadaną. Znalazło to również wyraz w nazwie światowej organizacji religioznawczej, powstałej w 1950 r., International Association for the History of Religions.

Pytania — czy religioznawstwo jest starą czy nową dyscypliną naukową — prelegent nie rozstrzygnął jednoznacznie, sugerując jedynie, że odpowiedź zależałaby od tego, jaki przyjmiemy punkt odniesienia. Np. wobec cybernetyki lub teorii systemów, religioznawstwo jest dyscypliną uprawianą już od dawna, lecz wobec historii lub biologii będzie niewątpliwie nauką „młodą", zrodził ją bowiem klimat ewolucjonizmu. I chociaż trudno byłoby jednoznacznie sprecyzować moment powstania empirycznej nauki o religiach, to jednak — zdaniem referenta — powszechnie przyjęto rok 1876 jako datę przełomową. Wówczas to w Holandii — w wyniku ustawy o sekularyzacji wydziałów teologii na uniwersytetach państwowych — powstały cztery katedry religoznawstwa: w Amsterdamie, Groningen, Lejdzie i Utrechcie. Najbardziej aktywny okazał się ośrodek w Lejdzie, gdzie kierował katedrą C. P. Tiele (1830—1902) autor znanego podręcznika z historii religii, rzecznik wyodrębnienia religioznawstwa z teologii. Obok licznych katedr (w Belgii, Francji, we Włoszech, Danii Norwegii, w Stanach Zjednoczonych. Niem-